

Říše SS v srdci Čech

Václavu Laštovkovi je dnes 79 let a fotografii domu v Dalešicích na Benešovsku, z kterého se musela jeho rodině před sedmdesáti lety nuceně vystěhovat, nosí stále u sebe nahranou na mobilu. Laštovkovi byli mezi prvními odsunutými z rozsáhlého území ohraničeného Vltavou, Sázavou, Benešovem a tratí Olbramovice-Sedlčany. Celý tento kraj se v letech 1942 až 1945 proměnil ve vojenské cvičiště Waffen-SS s názvem SS-Truppenübungsplatz Beneschau, později Böhmen. Území se stalo zároveň jakousi laboratorní říší SS, v které se testovalo, jak po vítězné válce organizovat rozsáhlé prostory na Východě.

Vyhláška okresního hejtmana v Benešově, která nařizovala vystěhování prvních 16 obcí a osad, byla vylepena 14. března 1942. Termín ukončení odsunu byl stanoven na 15. září 1942 s tím, že nemovitosti budou před předáním německé správě řádně uklizené a veškerá úroda z polí bude sklizena.

„V tom neštěstí jsme měli štěstí aspoň v tom, že jsme odcházeli mezi prvními, takže ještě nebyl takový problém sehnat bydlení a práci někde jinde,“ vzpomíná Václav Laštovka. „I tak jsme jezdili na kolech po kraji sem tam spoustu dní, než se otcí podařilo sehnat na Slapech jednu místnost, do které se nás s rodiči a sourozenci nastěhovalo šest. Tam jsme byli až do konce války, ale ani po ní jsme se hned domů vrátit nemohli, protože náš barák byl rozštířený.“

Obyvatelé, kteří byli vystěhováni v první etapě, si ještě mohli vzít sebou veškerý movitý majetek, odvést dobytek a přestěhovat úrodu. Jak vzpomíná jeden z pamětníků v dokumentárním filmu Václava Šmeráka a režiséra Josefa Dlouhého Vystěhování, jeho bohatý soused udělal s koňským potahem na vzdálenost 40 kilometrů dokonce osmdesát jízd, aby přestěhoval veškerý dobytek, stroje, slámu a dokonce i hnůj.

Pokud jde o samotné nemovitosti, ty Němci v první etapě ještě vykupovali. Dosavadní majitelé museli Pozemkovému úřadu předat usedlosti prosté knihovnické závad, tedy po všech stránkách majetkově vypořádané. Poté se staly majetkem Německé říše. Odhadní ceny určovali Němci a vzhledem k vnucenému kurzu koruny vůči říšské marce byly velmi nízké. Původní vlastníci z nich navíc dostávali jen 80 procent, zbytek byl ponechán jako záloha na případné nesrovnalosti.

Jak dodává Michal Sejk ze Státního archivu v Benešově, lidé nedostávali peníze „na dřevo“, ale formou vázaného vkladu v bance, který kontrolovala Říše. K penězům tak neměli plná dispoziční práva, ale byly jim z nich vypláceny třeba náklady na stěhování. V druhé etapě, která probíhala v roce 1943 a postihla přímo město Neveklov (mimo pořadí byly před tím vystěhovány Sedlčany), už byly náhrady omezené. Když později docházely Třetí říši peníze, postižení z dalších vyklízených obcí a osad už nedostávali nic a často byli přinuceni své majetky říši věnovat.

I tak, jak uvádí Václav Šmerák z iniciativy Mezi řekami, která postupně mapuje historii tohoto území, bylo na náhradách vyplaceno téměř 300 miliónů protektorátních korun. I prostřednictvím těchto peněz se nacisté v letech 1942 až 1944 zmocnili souvislého území na ploše téměř 50 000 hektarů, na kterém se rozkládalo na 70 vesnic a městeček a dalších více než 180 osad.

Pokud jde o počty vysídlených, údaje autorů se dodnes značně liší. Václav Šmerák v nedávno vydané publikaci Mezi Vltavou a Sázavou uvádí 17 647 osob, historik Jan Vajskebr tvrdí, že do 15. dubna 1944 bylo vysídleno téměř 31 000 lidí. Ne všichni ale z prostoru odešli, zhruba 40 procent z nich podle něj zůstalo a Němci je přesídlovali v rámci cvičiště a využívali je jako

námezdné síly na stavbách a jako zemědělské dělníky v tzv. SS Hofech, dvorech SS, což byla hospodářská součást Waffen-SS.

Ti, kteří zůstali, se vlastně ocitli v postavení nevolníků. Přestaly pro ně platit zákony protektorátu, neboť zároveň s vystěhováním došlo k vyjmutí tohoto území z jurisdikce protektorátních úřadů, které tak z právního hlediska neměly žádnou možnost zasahovat do toho, co se na tomto území děje. Celé teritorium se stalo říší SS, konkrétně Waffen-SS.

Vojenská nutnost nebo germanizace?

„Novodobé zbraně, které jsou v pohybové válce nasazeny, vyžadují stále větších cvičných ploch. Zřízení vojenského cvičiště benešovského není tudíž opatřením, které by směřovalo zvláště proti obyvatelstvu nebo hospodářskému složení tohoto území, nýbrž je vojenskou nutností, která je podmíněna výhradně válkou.“

Tak se snažila vysvětlit obyvatelstvu vznik cvičiště protektorátní vláda v prohlášení, které vyšlo 7. června 1943. Proč ale tehle osud potkal právě zemědělské a téměř výhradně českým obyvatelstvem osídlené Neveklovsko a Benešovsko? A byly vojenské důvody skutečně jediným a hlavním motivem ke všem těm škatulatům hejbejte se? Na tyto otázky hledají historici odpovědi už řadu desetiletí a docházejí k závěrům často protichůdným. Někteří ve cvičišti viděli především akt germanizace, jiní vojenskou nutnost v době války.

„Pohled na dějiny se mění s celkovým společenským paradigmatem a s tím, jaký režim je právě u moci,“ konstatoval historik Michal Sejk, jeden z účastníků konference, která se k 70. výročí vystěhování konala v prostorách Senátu na jaře tohoto roku. Badatelé se vysídlením tohoto prostoru začali zabývat už začátkem 60. let minulého století. „Tehdy přední marxističtí historici Čestmír Amort a Václav Král pořídili soubory dokumentů, které měly potvrdit snahy o germanizaci česko-německého prostoru a neveklovské cvičiště v nich zaujímal přední místo,“ vysvětluje Michal Sejk.

Podle těchto komunistických historiků mělo na Benešovsku vzniknout rozsáhlé území osídlené po válce německým obyvatelstvem, které bude součástí národnostního obklíčení Prahy. Ke stejnému účelu jako toto cvičiště měl posloužit vojenský prostor Brdy na západ od Prahy a na severu vojenské cvičiště Milovice. Další cvičiště se plánovalo na Jihlavsku a mělo plynule navázat na moravský prostor, kde bylo německých jazykových ostrovů více.

„Svoje úvahy o germanizačních záměrech oba historici tehdy opírali o některé nalezené dokumenty, mimo jiné i tzv. Grundplanung O. A., memorandum, které mělo údajně vzniknout ve vedení sudetoněmecké župy, popřípadě Henleinovy sudetoněmecké strany někdy v létě roku 1938, tedy ještě před Mnichovem,“ říká Michal Sejk. Nedatovaný a nepodepsaný dokument, který byl nalezen krátce po válce podle některých zdrojů v Henleinově kanceláři v Aši, podle jiných v květnu 1945 mezi dokumenty Henleinova župního místodržitelství v Liberci, je vlastně plánem na odtržení Sudet a následnou likvidaci českého národa. Dávno před příchodem Heydricha je v něm rozpracován plán na řešení českého „problému“: poněmčit, vystěhovat, vyhubit.

Podstatnou část dokumentu Václav Král publikoval už v šedesátých letech minulého století a nyní český překlad memoranda obíhá i na internetu. Jak ale upozorňuje Michal Sejk, který se tímto memorandem zabýval před několik lety ve své diplomové práci, originál zatím nebyl nalezen a dosud ani nebyla vysvětlena zkratka O. A. v názvu. „Mnozí historici o pravosti dokumentu pochybují kvůli některým nesrovnalostem v textu, i kvůli tomu, že byl zřejmě pořízen na českém psacím stroji. Někteří ho považují dokonce za účelově vyrobený falzifikát. Já osobně v nějaký reálný základ tohoto dokumentu věřím a jeden kolega mě nedávno informoval o tom, že se mu originál Grundplanungu podařilo objevit. Zatím ale svůj nález nepublikoval, takže uvidíme,“ dodává benešovský archivář.

Země uniformám zaslíbená

Proč si nacisté vyhlédli pro zřízení nového rozlehlého cvičiště právě tuhle oblast? Na tuto otázku je možné odpovědět už snáze. V hledáčku armády byla totiž dávno. Ještě za času Rakousko-Uherska koncem 19. století stejně jako v prvních letech existence ČSR se tady pořádali bezpočet manévrů. Jak připomněl na zmíněné konferenci historik Jan Vajskébr, armáda zde našla vhodný reliéf krajiny, který umožňoval výcvik poměrně široké škály druhů zbraní. Celý prostor byl dostatečně velký i pro dělostřelecké jednotky. A podstatná byla dobrá dopravní dostupnost, protože prostor leží na trati železnice Praha – České Budějovice s velkým nádražím v Benešově.

Zřízení cvičiště v tomto prostoru nacistická okupační správa plánovala zřejmě už v roce 1939 nebo v zimě 1940, jednání se ale vlekla především proto, že se o ně začal přetahovat wermacht s SS. Německé armádě předtím připadl veškerý majetek po československé armádě včetně výcvikových prostorů v Brdech, v Milovicích a na Vyškovsku. Bobtnající Waffen SS vyšly při obsazení republiky zkrátka, a protože si z politických důvodů nemohly dovolit vystěhovat a proměnit ve cvičák nějakou oblast přímo v Německu, musely se nejprve spokojit s územím v Polsku asi 200 km na východ od Krakova u města Dębica, které bylo vyklizeno už v roce 1940. Ukázalo se, že zde není vhodné klima, které by umožnilo celoroční výcvik. Waffen-SS se tedy soustředily na Protektorát a tady jim v jejich nárocích na celé cvičiště mezi Vltavou a Sázavou vyšli vstříc jak nový zastupující protektor SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, tak SS-Obergruppenführer K. H. Frank, který se od roku 1943 mohl pochlubit i hodností generála Waffen-SS.

S příchodem Heydricha přešlapování kolem zřízení cvičiště skončilo. Svižné tempo, které je vystřídal, potvrzuje i telegram říšského vůdce SS Heinricha Himmlera K. H. Frankovi z konce února 1942: „Cvičiště Benešov připravit do 20. 3. 1942. V nejbližším okolí zajistit nouzově ubytování pro divizi SS. Nepřeji si žádné hlášení nebo dopis, že termín je nemožný.“ Šibeniční termín se sice dodržet nepodařilo – vystěhování prvních obcí a osad bylo dokončeno až 15. září – vyklizení ale proběhlo celkem pokojně bez větších protestů obyvatelstva. Vysvětlit si to lze vypjatým terorem v období heydrichiády a podle Michala Sejka i tím, že nacisté nastrčili do popředí české protektorátní úřady. Ty se při vysídlování odvolávaly na československý zákon 125/1927, který umožňoval vládní moci vyvlastnit pozemky za účelem zřízení cvičiště.

Země plná koncentráků

Na vystěhovaném území se Waffen-SS začaly zařizovat podobně jako předtím v Polsku. Uprostřed plochy bylo vybudováno přes dvacet kilometrů dlouhé cvičiště s cílovými plochami pro dělostřelecký výcvik. Domy v některých obcích a osadách posloužili esesákům jako cvičné terče při ostrých střelbách. V okrajových částech prostoru začaly jako houby po dešti vyrůstat různé školy SS a také už zmíněné SS-Hofy.

„Byly to vlastně dvory utvořené z celé vesnice, z kterých mělo být vytvořeno hospodářské zázemí cvičiště. Hospodářská správa byla dostatečně chytrá na to, aby původní obyvatelé nenechala hospodařit na vlastním, a proto je přesouvala často přes celé cvičiště třeba 30 kilometrů,“ říká historik Michal Sejk, jehož příbuzní na jednom takovém dvoru pracovali. Na zabraném území vzniklo celkem 39 těchto „rytířských“ dvorů a k tomu 8 polesí, několik rybníkářství a také specializované farmy na pěstování jahod a chov ovcí. Po válce měly být SS-Hofy předány za odměnu zasloužilým hrdlořezům z SS.

Budování říše SS mezi Vltavou a Sázavou si ale i jinak žádalo mnoho pracovní sil a tak se zanedlouho stalo toto území přeborníkem ve využívání vězeňské práce s nejvyšší hustotou koncentračních, převýchovných a pracovních táborů v celém protektorátu. Byli tady dvě pobočky koncentračního tábora Flossenbürg – a to na Hradištku a ve Vrchotových Janovicích, a pak řada dalších zařízení, mj. pro židovské míšence, ale i pro samotné dezertéry a další provinilce z řad SS. Různých lágrů bylo možné napočítat celkem 17. Vězni byli

nasazování při stavbě silnic, v kamenolomech, hloubení protitankových příkopů, tahání lodí s uhlím proti proudu Vltavy a podobně. Polepšení esesáci pak v trestních praporech na frontu. V celém prostoru cvičily různé součásti Waffen-SS. Byla tu dělostřelecká škola, škola tankových granátníků, škola útočných děl, později stíhačů tanků. Jako vůbec první vznikla ovšem v Hradištsku ženijní škola SS, jejíž důstojníci se na konci války dopustili řady zločinů, především vyvražďování vězňů z koncentračního tábora na Hradištsku. Ještě před tím vyhloubili frekventanti tohoto učiliště v okolí skalách při cvičeních množství chodeb a skrýší. Z jednoho takového úkrytu po válce Američané vyzvedli tzv. štěchovický archiv, který obsahoval především dokumenty z ministerstva K. H. Franka. Po dalších cennostech, které zde měly být ukryty včetně pověstné jantarové komnaty, hledači pokladů zatím marně pátrají.

Hitlerův poslední rekrut

Jak uvádí ve zmíněné publikaci Václav Šmerák, ještě v dubnu 1944 se počty esesáků na území protektorátu odhadovaly na 24 tisíce mužů, z toho na cvičišti jich bylo kolem 9 tisíc. S blížícím se koncem války se počty prudce zvyšovaly a v listopadu téhož roku už bylo na cvičišti 29 946 vojáků. Vedle Němců prošly v uniformách SS tímto územím také tisíce „árijců“ z Lotyšska, Litvy, Belgie, Holandska a zhruba 10 000 Francouzů. Všichni byli v uniformách SS s distinkcemi států, z nichž pocházeli.

Pokud přežili, tak i vzhledem ke spáchaným zločinům příslušníci těchto oddílů po válce na výcvik a zasvěcení do Waffen-SS v srdci Čech veřejně moc nevzpomínali. Günter Lucks vydal své memoáry v Německu až v roce 2010 pod titulem *Byl jsem Hitlerův poslední rekrut – Příběh dětského vojáka SS* a zmiňuje se v nich i o výcviku na Benešovsku, kam se dostal jako 16letý na začátku března 1945. „Naši jednotku nasměrovali do vesnice Netvořice, z níž vysídlili místní obyvatele. V někdejší koželužně zřídili velkokapacitní kuchyni, v areálu sídlil také štáb pluku. Nás ubytovali v uprázdněných domech v okolí. Celé se to jmenovalo Škola pancéřových granátníků Prosečnice /Kienslach (SS-Panzer-Grenadierschule Prosetschnitz) Kienschlag/. Toto zařízení založili v říjnu 1944 a po našem absolutoriu zase zrušili.“

Lucks v knize dále uvádí, jak právě tady přišel k esesáckému tetování, které se pro něho stalo stigmatem pro celý život, z něhož dalších deset let prožil po zajetí v sovětských gulazích: „V sousední obci nás vyšetřili, zjistili naši krevní skupinu, načež mi pěti vpichy vytetovali na levé vnitřní předloktí písmeno A. Pět vpichů – drobná bolest v několika vteřinách pominula, ale tetování zásadně ovlivnilo můj další život. Kéž by se to nestalo a nějaká vyšší moc mě tehdy před těmi pěti vpichy ochránila. V okamžik mě navždycky ocejchovali jako esesáka.“ Jak v knize s jistou lítostí konstatuje, tomuto obřadu se vyhnul v té době přibližně stejně starý a později mnohem známější německý spisovatel Günter Grass, protože koncem války kvůli chaosu už tomuto rituálu nepodrobili v samotném Německu zdaleka všechny nováčky Waffen-SS. Lucksova slova jen potvrzují poznatky historiků, že v české říši SS panovala tvrdá disciplína a bojové odhodlání až do posledních dnů.

Právě během nich se ukázala další funkce SS-Truppenübungsplatz Böhmen – být nástupištem na Prahu v případě nepokojů či ozbrojeného povstání. Právě odtud vyrazilo v květnových dnech roku 1945 proti Praze uskupení Wallenstein, které způsobilo krveprolití civilistů poblíž školy Na Zelené lišce. Další jednotky pak málem utopily povstání v krvi. Teprve po podepsání příměří 8. května v Remeši začalo vedení cvičiště vyjednávat o kapitulaci.

„Tehdejší velitel cvičiště Alfred Karrasch v tomto projevil na příslušníka SS poměrně velkou flexibilitu. Osmého května dojednal příměří s benešovským národním výborem a podstatná část těchto jednotek se dostala do amerického zajetí“ řekl historik Jan Vajskébr v televizním pořadu *Historie.cs*, který se tímto tématem rovněž zabýval.

Od cvičiště k akci kulak

Zdenka Šebková, rozená Matějková, matka současného místostarosty Neveklova a senátora za ODS Karla Šebka, se musela v rodici vystěhovat z Neveklova jako čtrnáctiletá v roce 1943. Rodiče vlastnili obchod se smíšeným zbožím a přestěhovali se s ním do Kostelce nad Černými lesy. Podle vzpomínek paní Šebkové si vedl obchod i tam celkem dobře, i když se zákazníci stále ptali, co udělali, že je vystěhovali. „Vrátili jsme se v roce 1945,“ vypráví paní Šebková, „naš dům našťestí nebyl zbořen, ale v Neveklově už to nebylo nikdy jako před tím. Vedle byl zahradník, kterého najednou vystěhovali – prý držel s Němci. Za komunistů potom přišla udání, že zatajujeme zboží, když jsme uložili lopatky na uhlí na půdu. Nakonec otec obchod vzdal a dělal potom na Orlíku.“

Ve vesnicích v okolí Neveklova byla situace ještě horší. Mnozí navrátilci našli své domy rozstřílené nebo vyrabované bez oken a dveří. Nálože byly uloženy pod prahy, ve veřejích dveří, roznětky ve žlabech u dobytka a podobně. Kulometné pásy navrátilci nacházeli v kamnech a komínech.

„Po válce stát napřed vůbec nepočítal s opětovným dosídlením zdejší krajiny,“ tvrdí historik Michal Sejk. „Původně tady chtěli zřídit rekreační zázemí Prahy. Vystěhovalci se ale živelně vraceli a tak vláda musela pod tlakem ustoupit a zajistit nějakým způsobem obnovu. Prvním krokem bylo zřízení strojní traktorové stanice v Tloskově, která získala asi 30 traktorů a k orbě najímala zajatce internačního tábora v Lešanech. Oralo se s pancířovým krytem z tanku mezi traktorem a pluhem kvůli nevybuchlé munici. Co se týče navrácení majetku, byl ustanoven Fond národní obnovy a zřízen Osídlovací úřad. Celkové knihovní a papírové vyrovnání trvalo do roku 1953, kdy byly oba úřady zrušeny.“

To už se ale naplno psala jiná historie. Někteří sedláci začali být znovu vyháněni z vesnic – tentokrát jako kulaci – a kolektivizace zemědělství a první JZD mnohým pamětníkům připomínaly hospodaření někdejších SS-Hofů.